

Raffay Ernő„DELMAGYOROSZAG”, PIERWSZY SZEGEDZKI, POWOJENNY,
DEMOKRATYCZNY DZIENNIK (1944—1945)

Okres od 1941 r. do 1945 r. był jednym z najcięższych okresów w dotychczasowej i tak burzliwej historii Węgier.

Najważniejszym celem polityki zagranicznej po I wojnie światowej stało się odzyskanie dawnego terytorium kraju (Węgry straciły 72⁰/₀ terytorium). Należy pamiętać, że Węgry były całkowicie odizolowane, politycy horthystowscy opierając się tylko na nazistowskich Niemczech, mogli tylko w pewnym zakresie zrealizować swoje zamierzenia terytorialne (z 325 000 km² dawnego obszaru państwa w 1918 r. pozostało jedynie 93 000 km²; od sierpnia 1940 r. do drugiego arbitrażu wiedeńskiego, powiększono tę powierzchnię do 172 000 km², przez przyłączenie terenów zamieszkiwanych w ogromnej większości przez ludność węgierską). Teza, iż stało się to dzięki niemieckiej i włoskiej pomocy „z góry” poddawała w wątpliwość powojenny los tych przyłączonych terytoriów niezależnie od ich relacji etnicznych. Naturalnie, bardzo wiele zależało od tego, po czyjej stronie opowiedzą się Węgry i jak długo będą brały udział w wojnie po stronie państw „Osi”. Większość polityków decydujących o losie narodu węgierskiego nawiązało kontakty z zachodnioeuropejskim skrzydłem aliantów, po pierwszych poważnych porażkach Niemiec. Nie byli oni jednak w stanie podjąć zasadniczych decyzji, eliminujących Węgry z kolejnej już, przegranej w XX w. wojny. W tej sytuacji, Węgry ponownie były zdane na łaskę zwycięzców podczas powojennych pertraktacji pokojowych.

9 marca 1942 r. w Budapeszcie nastąpiła zmiana na stanowisku szefa rządu — premierem mianowano wówczas Miklasa Kallaya. Premier Kallay do jesieni 1942 r. w oficjalnych wystąpieniach podkreślał przyjaźń z Niemcami. Jednakże raport naczelnego wodza sił zbrojnych z października 1942 r. oceniający sytuację militarną, postawił pod znakiem zapytania zwycięstwo Niemiec. Od tego momentu można zaobserwować

stopniowe odchodzenie polityki Kallaya od sojuszu z Niemcami. Prozachodnie ugrupowanie, pod przewodnictwem premiera Kallaya i hrabiego Istvana Béthlena, od jesieni tego roku wysyłało coraz większą liczbę emisariuszy do krajów zachodnioeuropejskich dla wstępnego wysondowania stanowiska wiodących polityków zachodnich odnośnie do sytuacji międzynarodowej. Tego rodzaju przedsięwzięcia w znacznym stopniu ułatwiał desant angielsko-amerykański w Afryce 8 listopada 1942 r. Od tej chwili celem antyniemieckich węgierskich ugrupowań konserwatywnych stało się utrzymanie władzy po wojnie przy pomocy Zachodu i przy zachowaniu granic państwowych z 1942 r.

Podstawowym problemem stało się więc pytanie — w jaki sposób można to osiągnąć, zakładając, że Niemcy hitlerowskie zostaną pokonane. Rodziło się również pragmatyczne pytanie — z której strony mogą przybyć armie wyzwolencze?

Należy podkreślić, że największym błędem polityki rządu Kallaya było to, iż w czasie pertraktacji z mocarstwami zachodnimi, nie zaniechał współdziałania z Niemcami. W 1942 r. z 2 armii węgierskiej 200 tys. żołnierzy skierowano przeciwko ZSRR dla obrony Donu. 12 I 1943 r. wojska radzieckie rozpoczęły ofensywę właśnie na tym odcinku frontu. W natarciu trwającym 4 tygodnie, węgierskie oddziały zostały doszczętnie rozbite (ok. 40 000 zabitych, 70 000 rannych i wziętych do niewoli, sprzęt i uzbrojenie zniszczone w 80%).

Fakty te uświadomiły wszystkim liczącym się politykom węgierskim zbliżającą się klęskę Niemiec. Według wszelkich szacunków w krótkim czasie oczekiwany był desant angielsko-amerykański na Półwyspie Bałkańskim. Ocena sytuacji i wypływające z niej wnioski różniły się jednak w zależności od przynależności partyjnej poszczególnych polityków. Prawica, łącznie z milaszowcami z Szálásim na czele, żądała energicznych posunięć wewnątrzpolitycznych, głosząc potrzebę wytrwania po stronie Niemiec aż do końca. Natomiast ugrupowanie Kallaya-Béthlena, umocniło kontakty z mocarstwami zachodnimi.

Premier Kallay w końcu stycznia 1943 r. wysłał do Turcji, jednego ze swych kurierów politycznych, w celu podjęcia rokowań z przebywającymi tam politykami angielskimi i amerykańskimi. Punktem wyjścia w przyjętym przez Węgrów stanowisku było zapewnienie, że Węgry nie będą stawiać oporu oddziałom angielsko-amerykańskim lub polskim, jeśli dotrą one do granic kraju.

Z początkiem lutego 1943 r. ówczesny premier wysłał swoich emisariuszy do Szwajcarii i Turcji (do Turcji wydelegował laureata nagrody Nobla, profesora Uniwersytetu w Szeged, Alberta Szent-Gyorgy'ą z zamiarem przekazania rządowi Anglii i Stanów Zjednoczonych opinii premiera i ugrupowań politycznych prozachodnich.

Profesor Albert Szent-Gyorgyi zaproponował mocarstwom zachodnim, że w momencie gdy oddziały alianckie dotrą do granic węgierskich, on utworzy rząd i weźmie udział w walce zbrojnej przeciwko Niemcom. Propozycję tę rząd angielski przyjął wówczas pozytywnie.

Hitler częściowo orientował się w antyniemieckim zwrocie oficjalnej polityki węgierskiej. W kwietniu 1943 r. wezwał do siebie Horthyego i zażądał usunięcia premiera Kallaya i umocnienia przyjaźni węgiersko-niemieckiej również w płaszczyźnie wojskowej. Horthy, po powrocie do kraju, w oficjalnym oświadczeniu obronił Kallaya, natomiast Rada Ministrów zdecydowała, iż nie weźmie pod uwagę żądań niemieckich. Hitler wysłał więc na Węgry Veesenmyera, z tajną misją nawiązania kontaktów z siłami skrajnie prawicowymi, aby wspólnie doprowadzić do obalenia prozachodniego rządu Kallaya.

Pertraktacje rządu węgierskiego z aliantami w lecie i jesieni 1943 r. kontynuowane były z większą niż dotychczas energią, zwłaszcza po upadku Mussoliniego. 25 lipca wysłannicy rządu węgierskiego i Horthy'ego prowadzili rozmowy z pełnomocnikami rządu angielskiego w Turcji. Rząd węgierski zastrzegł sobie, iż zgadza się na bezwzględną kapitulację, pod warunkiem opanowania Węgier przez siły angielskie, a w żadnym wypadku radzieckie. W zamian Anglicy poprosili o podjęcie pewnych kroków polegających na oficjalnym zadeklarowaniu wystąpienia z wojny i wycofaniu jednostek stacjonujących w ZSRR. Rząd węgierski zobowiązał się zwrócić natychmiast z takim żądaniem do dowództwa wojskowego Niemiec.

We wrześniu 1943 r. Anglicy przekazali tureckiemu przedstawicielowi rządu węgierskiego wstępne warunki kapitulacji. Stworzono stałe połączenie radiowe między Istambułem i Budapesztem i 10 października 1943 r., rząd węgierski powiadomił mocarstwa zachodnie o przyjęciu wstępnych warunków pokojowych.

Począwszy od tego momentu rząd węgierski prowadził niezmiernie interesującą, chociaż podwójną politykę: pozornie popierał Niemcy, a jednocześnie posyłał krajom zachodnim dane, dotyczące wojsk niemieckich na terenie Węgier itd. Niemieckie dowództwo wojskowe już we wrześniu 1943 r. opracowało plan strategiczny okupacji Węgier. Wysłannik Hitlera, Veesenmayer, 10 grudnia 1943 r. zaproponował Hitlerowi wywabienie z kraju przywódcy Horthy'ego i zmuszenie siłą rządu Kallaya do ustąpienia. Natomiast Jagow, ambasador niemiecki w Budapeszcie, wysłał do kraju 31 grudnia 1943 r. raport, w którym stwierdzał, że tylko wtedy można by wyeliminować Kallaya, gdyby Węgry zezwoliły na przemarsz wojsk niemieckich przez terytorium państwa. Już sam pomysł krył w sobie propozycję okupacji zbrojnej kraju.

Tymczasem Armia Czerwona coraz bardziej załamywała siły nie-

mieckie, powoli wypierając je z kraju. Ten ciąg zdarzeń militarnych tym bardziej stawiał pod znakiem zapytania opierającą się na przeczekaniu politykę rządu węgierskiego, im bardziej wojska radzieckie zbliżały się do granic Węgier. W dodatku równocześnie (12 XII 1943 r.) rząd radziecki podpisał umowę o przyjaźni z emigracyjnym rządem Czechosłowacji, z Beneszem na czele. To porozumienie nie uznało pierwszego arbitrażu wiedeńskiego, tzn. opowiedziało się po stronie interesów Czechosłowacji, nie biorąc pod uwagę ewentualnych działań i interesów państwa węgierskiego. W styczniu 1944 r. amerykańscy dyplomaci zawiadomili rząd węgierski, iż ZSRR, Stany Zjednoczone i W. Brytania przedyskutują w neutralnym miejscu działania związane z kapitulacją Węgier. Sprzeciwił się temu Kallay. On i podobnie myślący politycy w żaden sposób nie mogli pogodzić się z myślą, że Węgry będą zmuszone uzgadniać swoją powojenną sytuację z ZSRR.

Niemieckie plany okupacji Węgier, opracowane w jesieni 1943 r., zostały wprowadzone w życie w marcu 1944 r. Hitler wezwał Horthy'ego do Niemiec, oświadczając mu tam wprost, że zajmuje Węgry. Stało się to 19 marca, mimo iż Horthy silnie się temu sprzeciwiał. Gestapo w ramach szeroko zakrojonej fali aresztowań aresztowało polityków antyniemieckich, nie tylko z partii rządzącej, lecz również z partii opozycyjnych. Władza na Węgrzech od tego czasu sprawowana była przez rządy marionetkowe, rzeczywiste zaś kierownictwo należało do Veesenmayera. Niemcy zajęli całe Węgry i przystosowali gospodarczo do własnych potrzeb. Nie rozwiązali jedynie zmobilizowanych oddziałów, w tej nadziei, że wykorzystają je później na froncie. Sparaliżowali życie polityczne Węgier, niewielkimi możliwościami dysponowała wyłącznie skrajna prawica. Na jej czele pozostawał tymczasem Horthy.

W okresie rządów Kallay'a antyniemiecka działalność i także nastawienie części społeczeństwa były możliwe. Na przykład spośród krajów Europy, wyłącznie na Węgrzech mogła działać partia socjaldemokratyczna (nie licząc naturalnie krajów neutralnych). Mogły ukazywać się gazety lewicowe, działać związki zawodowe, system parlamentarny itd. Wszystko to w znacznym stopniu sprzyjało umocnieniu antyniemieckiej i antyfaszystowskiej opinii społecznej.

Po inwazji niemieckiej, w sierpniu 1944 r., Rumunia wystąpiła z wojny. Następnie 15 X 1944 r. miała miejsce nieudana próba dokonania tego samego przez Węgry. Przedsięwzięcie to zostało niesłychanie źle zaplanowane, a szanse powodzenia, z uwagi na okupację niemiecką, były i tak znikome, bowiem Hitler przekazał władzę w kraju nielaszowcom. Oni natomiast nie zdołali już stworzyć faszystowskiego państwa węgierskiego, ponieważ wojska radzieckie parły już w szybkim tempie przez terytorium Węgier na zachód. Natomiast w wyzwolonych w 1944 r.

miastach węgierskich (np. Debrecen, Szeged, Kolozsvár itd.) rozpoczął się proces organizacji nowych Węgier. W jesieni 1944 r. jednostki wojsk radzieckich przemaszerowały przez Szeged w kierunku Budapesztu. Radzieckie dowództwo wyraziło zgodę na organizowanie się i działalność legalnych i nielegalnych węgierskich partii opozycyjnych funkcjonujących przed wojną.

Nie tylko w mieście, ale i na terenie całego kraju najważniejszym ich zadaniem były wtedy wystąpienia antyniemieckie, organizacja i uruchamianie życia w kraju. Problemy te nakazywały, rywalizującym w okresie późniejszym partiom, podjęcie wspólnych zadań — uruchamianie życia w danym regionie. Dotyczy to głównie okresu — jesień 1944 r. — wiosna 1945 r. W tym duchu współpracy był wydawany od 19 listopada 1944 r. szegedzki dziennik pod nazwą „Delmagyoroszag”, który nawiasem mówiąc wydawany był już od lat dwudziestych, będąc jednak wtedy pismem o całkowicie odmiennym nastawieniu politycznym.

W marcu 1944 r. w czasie okupacji niemieckiej wstrzymano wydawanie gazety i dopiero po zwycięstwie nad Niemcami mogła być ponownie wydawana. Gazeta ukazywała się jako organ jednego z najwcześniejszych i najważniejszych powojennych ugrupowań politycznych — Węgierskiego Frontu Narodowego Niepodległościowego. W skład kierownictwa redakcji wchodził wybitni politycy następnego dziesięciolecia: József Revai z Węgierskiej Partii Komunistycznej, Ferenc Erdei z Ludowej Partii Chłopskiej, dr István Balogh z Niezależnej Partii Drobnych Rolników. Front Niepodległościowy tworzyło wtedy 5 partii: obok 3 wyżej wspomnianych w skład Frontu wchodziła jeszcze organizująca się wówczas Demokratyczna Partia Mieszczańska i Partia Socjaldemokratyczna oraz ruch związkowy o nazwie „Wolne Związki Zawodowe”.

Naturalnie „Delmagyoroszag” jako gazeta wielopartyjna i organ Frontu Narodowego prezentowała na swoich łamach poglądy wszystkich partii. W numerze gazety z 3 grudnia 1944 r. po raz pierwszy oficjalnie ogłoszono program Frontu Niepodległościowego. Jak wyobrażano sobie wtedy przyszłe, nowe Węgry?

Przede wszystkim wyrażano w programie wszechstronne poparcie dla Armii Czerwonej i podkreślano znaczenie udziału Węgier w walce przeciwko Niemcom. W drugim punkcie programu ogłoszono powszechną reformę rolną. Stwierdzono, że najpewniejszą drogą do odbudowy kraju i zapewnienia zaopatrzenia w żywność jest oparcie się na gospodarstwach małych i średnich. W dalszym ciągu stwierdzono, iż dla niezależności ekonomicznej kraju, obok utrzymania przemysłu, należy umocnić rzemiosło i indywidualne przedsiębiorstwa. Ustalono, że należy też rozwiązać problemy klasy robotniczej poprzez wprowadzenie 8-godzinnego dnia pracy i likwidację bezrobocia. W końcu, podkreślono potrzebę prowadzenia

demokratycznej polityki zagranicznej, co oznaczało ukształtowanie dobrosąsiedzkich stosunków z graniczącymi z Węgrami krajami. Wśród twórców, sygnatariuszy i ogłaszających ten program byli wówczas i komuniści, konkretnie ci którzy w następnym dziesięcioleciu trafili na kierownicze stanowiska na Węgrzech.

Oblicze „Delmagyoroszag” było niesłychanie bogate, wielobarwne, nie charakteryzowało się późniejszym o kilka lat szarym, modnym „profilem”. Poniżej pokusimy się o krótkie streszczenie tych najistotniejszych tematów z przełomu lat 1944/1945, które bardziej akcentowano na łamach gazety.

Bardzo interesujący jest wątek, w jaki sposób socjaldemokraci, a zwłaszcza przywódcy partii mieszczańskich dochodzą do uznania konieczności współpracy z komunistami. Przywódcy Partii Drobnych Rolników i partii chłopskiej napisali w swoich artykułach, iż skoro Armia Czerwona przepędziła Niemców z kraju, to oczywiste jest, że zdanie ZSRR będzie miało odpowiednią wagę w kształtowaniu węgierskiej polityki.

W gazecie systematycznie pojawiały się wiadomości i artykuły o ZSRR, których celem było zapoznanie węgierskiego czytelnika z wewnętrznymi problemami ZSRR. W grudniu 1944 r. dłuższy artykuł zapoznawał Węgrów z radziecką konstytucją. Gazeta zajmowała się wielokrotnie osobą marszałka Stalina, prezentowała jego życie, zamieszczała fotografie.

Gazeta systematycznie przekazywała oświadczenia i odezwy nowej węgierskiej władzy państwowej i osób z jej kierownictwa. W listopadzie 1944 r. np. zapoznawała z odezwą Janosa Vorosa, aktualnego dowódcy sił zbrojnych, skierowaną do narodu węgierskiego. Voros, który przeszedł na stronę radziecką, oświadczył: „Niemcy, wbrew woli narodu wciągnęli nas do krwawej wojny”. Następnie wezwał węgierskie jednostki wycofujące się wraz z Niemcami na zachód, by „z pełnym uzbrojeniem przeszły na stronę radziecką”.

Znaczna ilość artykułów zajmowała się tzw. problemami losu Węgier. Lekcję z katastrofy narodowej wyrażono słowami: „[...] musi zniknąć ten reakcyjny system, który w ciągu jednego pokolenia dwukrotnie doprowadził do załamania się narodu”. Jednocześnie spod piór komunistycznych dziennikarzy coraz częściej wychodziły artykuły krytykujące przywódców systemu Horthy'ego. Do takich należał np. duży artykuł Jozsefa Revai pt. *Odpowiedzialność Miklosa Horthy'ego*. Revai — ideologiczny przywódca lat pięćdziesiątych analizował w nim miesiące okupacji niemieckiej (03 X 1944 r.).

Wśród kwestii dotyczących losów węgierskich na czołowe miejsce wysunęła się na łamach „Delmagyoroszag” troska o losy milionów Węgrów,

którzy trafili do krajów sąsiedzkich. Systematycznie informowała gazeta o Węgrach siedmiogrodzkich. Napisano, że Siedmiogród najprawdopodobniej znów będzie należał do Rumunii i stale analizowano politykę narodowościową rządów rumuńskich, a przede wszystkim premiera dr. Petru Groza. Dowiadujemy się z gazety, że np. 15 marca 1945 r. w stolicy Rumunii, Bukareszcie, w czasie państwowych uroczystości centralnych, uczczono rocznicę rewolucji węgierskiej 1848 r., a premier Groza wygłosił przemówienie. Z informacji gazety ówczesny mieszkaniec Szegedu mógł także dowiedzieć się, iż władze rumuńskie zezwoliły dwóm milionom węgierskich mieszkańców w Siedmiogrodzie na polityczne i kulturalne organizowanie się oraz utrzymywanie kontaktów z Węgrami. Gazeta zdawała również systematycznie sprawozdania z rozpoczynających się przesiedleń ludności węgierskiej w Czechosłowacji.

Ciekawa i jednocześnie charakterystyczna jest postawa redaktorów węgierskiej demokratycznej gazety odnośnie do narodu polskiego. Z artykułów na temat sytuacji polskiej jednoznacznie wynika, że łączyły one istnienie Polski z istnieniem pojęcia wolności w Europie. Na przykład w artykule pt. *Demokracja polska* czytamy: „Polska demokracja poważnie traktuje zadania odbudowy kraju. Na wyzwolonych terenach trwa już realizacja reformy rolnej. 40 000 bezrolnym do tej pory chłopom przydzielono ziemię. 40 000 chłopów otrzymało tym samym prawo do życia i podstawy prawnego zatwierdzenia i docenienia ich wolności i narodowej niezawisłości. Jest to duch odnowy Europy”.

W pierwszych miesiącach 1945 r. ostatecznie wypędzono Niemców z kraju. W gazecie, obok związanych z tym militarnych i politycznych wydarzeń, najważniejszym tematem było zapoznawanie czytelników z rozpoczynającym się podziałem ziemi. W numerze dziennika z 14 I 1945 r. zamieszczono stanowisko Partii Chłopskiej w sprawie przeprowadzenia podziału ziemi. Zgodnie z nim, każdy majątek powyżej 100 mórg katastralnych należy skonfiskować i rozdzielić między chłopów. Do 1 października 1945 r. należy zakończyć przydział ziemi. Rozpoczął się on 1 kwietnia 1945 r. Imre Nagy, komunistyczny minister w Ousztaszer, gdzie prawdopodobnie naradzali się wodzowie plemion węgierskich zajmujących basen Karpat przed 1000 lat, symbolicznie zapoczątkował nowe tysiąclecie: rozpoczął rozparcelowanie tamtejszego wielkiego majątku i nadał ziemię chłopom. Imre Nagy powiedział wtedy: „Moi węgierscy bracia! [...] Przyjechałem cieszyć się wraz z Wami. Prawdą się staje wielowiekowe marzenie ludu: ziemia będzie należała do tego, kto ją uprawia”.

Gazeta także systematycznie donosiła o wysiłkach podejmowanych w celu zorganizowania nowego państwa węgierskiego. Temat, nastrój i światopogląd tych artykułów jest zgodny z celem, jaki gazeta sformu-

łowała w swoim pierwszym artykule: *Odrodzenie Węgier i wychowanie Węgrów na dzielny, bojowy, twardy naród.*

Raffay Ernő

„DELMAGYOROSZAG” — LE PREMIER JOURNAL DÉMOCRATIQUE DE SZEGED
DE L'APRÈS-GUERRE (1944—1945)

L'auteur présente d'une manière très synthétique l'histoire compliquée de la Hongrie pendant la période de la IIème guerre mondiale. Il attire l'attention aussi bien sur les aspects internes de cette situation mais aussi, et surtout, il expose les conditions externes qui ont en fin de compte provoqué le changement de l'orientation politique de ce pays, de même que sa libération.

C'est dans les villes hongroises libérées en 1944 comme Debrecen, Szeged, Kolozsvár, et autres, que le procès de l'organisation de la nouvelle Hongrie populaire et démocratique a été commencé. C'est à Szeged où la publication du journal „Délmagyoroszági” devenu le journal du Front National Hongrois de l'Indépendance a été renouvelée. C' était une gazette pluraliste et, en tant que l'organe du front national, elle présentait les opinions et les attitudes de tous les partis politiques face aux problèmes principaux de la nouvelle démocratie hongroise, par ex. les problèmes concernant l'agriculture, l'industrie et les entreprises privées, les problèmes de la politique extérieure rendant compte de l'orientation pro-soviétique, le rapport envers la réaction, les problèmes nationaux, etc.